
SKRÁNING FORNLEIFA VEGNA HÁSPENNULÍNU AÐ BAKKA Á TJÖRNESI

ELÍN ÓSK HREIÐARSDÓTTIR (RITSTJ.)

HÖFUNDAR EFNIS:
ADOLF FRÍÐRIKSSON
ELÍN ÓSK HREIÐARSDÓTTIR
HOWELL MAGNÚS ROBERTS

**FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS
REYKJAVÍK 2012
FS491-12061**

Ljósmynd á forsíðu er af vörðubroti (312:084) í jaðri áhrifasvæðis línu.

©2012

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES

BÁRUGÖTU 3

101 REYKJAVÍK

SÍMI: 551 1033

FAX: 551 1047

NETFANG: fsi@instarch.is

www.instarch.is

EFNISYFIRLIT

1. INNGANGUR.....	3
2. LÖGGJÖF UM MINJAVERND.....	6
3. AÐFERÐIR OG FRAMKVÆMD VIÐ FORNLEIFASKRÁNINGU.....	8
4. FORNLEIFAR Á ÁHRIFASVÆÐI HÁSPENNULÍNU	11
5. NIÐURSTÖÐUR FORNLEIFAÚTTEKTAR Á ÁHRIFASVÆÐI HÁSPENNULÍNU AÐ BAKKA	16
6. HEIMILDASKRÁ.....	19

VIÐAUKAR

HNITASKRÁ Í ISN93

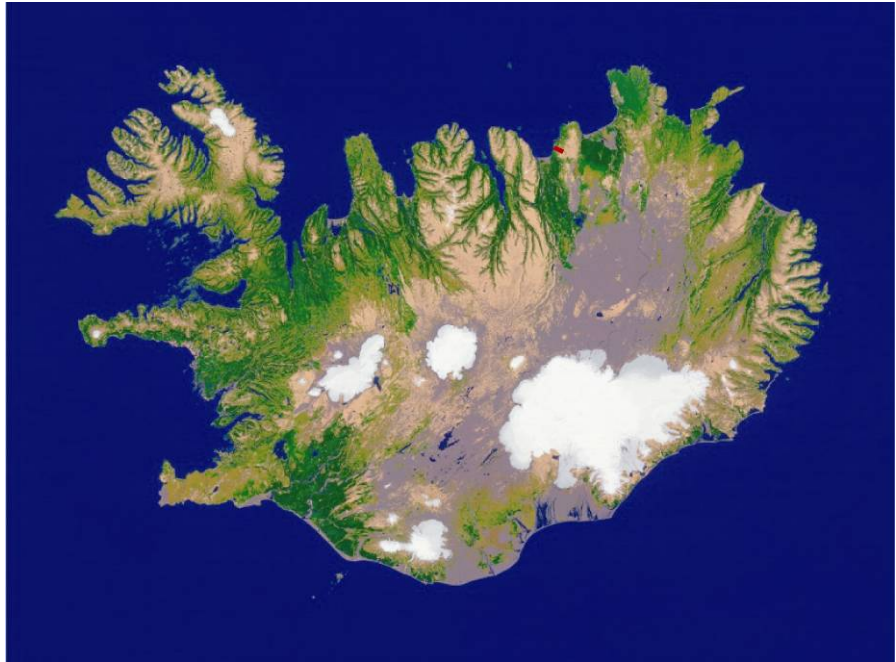
KORT SEM SÝNIR BREYTINGU Á LÍNUSTÆÐI

KORT SEM SÝNIR ÚTTEKTARSVÆÐI OG FORNLEIFAR INNAN ÞESS

,

1. Inngangur

Árið 2007 gerði Fornleifastofnun Íslands úttekt á fornleifum innan áhrifasvæðis háspennulínu sem ráðgert er að leggja frá Þeistareykjum að Bakka við Húsavík.¹ Snemma í maímánuði 2012 hafði Rúnar D. Bjarnason, umhverfisfræðingur hjá Mannviti, samband við Fornleifastofnun fyrir hönd Landsnets vegna áætlana um breytta legu fyrrnefndrar línu næst Bakka. Til stendur að færa línuna til suðvesturs, þar sem mest er um 500 m. Línustæðinu verður breytt á tæplega 4 km kafla en hluti af því svæði fellur innan eldra úttektarsvæðis. Sökum þessa var farið fram á úttekt á um 2,8 km löngu og um 300 m breiðu rannsóknarsvæði. Breidd svæðisins var miðuð við 125 m svæði til beggja átta frá um 50 m belti þar sem línan er ráðgerð.

Rannsóknarsvæðið sýnt með rauðum kassa á Íslandskorti. (Íslandskort fengið af heimasíðu Landmælinga Íslands.)

Skráning á fornleifum innan áhrifasvæðis háspennulínunnar var unnin af Elínu Ósk Hreiðarsdóttur, Adolfi Friðrikssyni og Howell Magnús Roberts í maí 2012. Elín sá um úrvinnslu og skýrslugerð.

Skýrsla þessi er byggð upp líkt og aðrar deiliskráningarskýrslur Fornleifastofnunar. Í öðrum kafla er að finna stutt yfirlit um löggjöf um minjavernd og í þeim þriðja farið yfir þær aðferðir sem notaðar voru við skráninguna. Fjórði kafli er svo sjálf skráningin en í þeim

¹ Sjá Uggi Ævarsson. 2007.

fimmta farið yfir helstu niðurstöður úttektarinnar. Aftast í skýrslunni er svo að finna kort og hnitaskrá í landshnitakerfi (ISN93 vörpun).

2. Löggjöf um minjavernd

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum og sérílagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdaglegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun, og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning.

Skráningin sem hér er til umfjöllunar fellur undir deiliskráningu sem er nákvæmari útfærsla á aðalskráningu. Deiliskráning er yfirleitt aðeins gerð þar sem unnið er að deiliskipulagi eða umhverfismati. Í deiliskráningu þarf fornleifafræðingur að geta fullvissað sig um að allar fornleifar á afmörkuðu svæði hafi verið færðar á skrá. Þar af leiðandi er venjan að gaumgæfa mjög vel þau svæði þar sem framkvæmdir standa fyrir dyrum. Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Fornleifaskráning er bundin skipulagsgerð í þjóðminjalögum (nr. 107/2001) en þar segir:

10. gr.: „Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja nema með leyfi Fornleifaverndar ríkisins.“

13. gr.: „Nú finnast fornleifar sem áður voru ókunnar og skal finnandi þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornleifar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd uns fengin er ákvörðun Fornleifaverndar ríkisins um hvort verki megí fram halda og með hvaða skilmálum.“

Mat á áhrifum skipulags á fornleifar gerir kröfur um fjölpætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar.

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari skilgreiningu er fylgt við hefðbundna fornleifaskráningu.

Ef nauðsynlegt er talið að spilla fornleifum eða hylja þær, þarf að leita heimildar Fornleifaverndar ríkisins.

3. Aðferðir og framkvæmd við fornleifaskráningu

Það áhrifasvæði sem tekið var út í maí 2012 greinist frá eldra úttektarsvæði norðan við Húsavíkurfjall og tæpum 4 km ASA við Þjóðveg um Tjörnes. Tekið var út tæplega 3 km langt svæði þar sem áhrifasvæði eldri úttekta sleppti að suðaustan og til norðvesturs, að Þjóðvegi. Á stærstum hluta svæðisins er lyngivaxinn mói í aflíðandi halla til norðvesturs með uppblástursmelum inn á milli. Efst (suðvestast) á úttektarsvæðinu var land nokkuð blásið og á einstaka stað voru gil og lækjardrög enn full af snjó þegar úttektin var gerð. Það var þó ekki talið hindra góða yfirsýn yfir úttektarsvæðið.

Fyrirfram var vitað um tvær fornleifar innan áhrifasvæðis, heystæði (313:188) efst (suðaustast) á áhrifasvæðinu (og innan þess svæðis sem tekið var út 2006) og gata (311:014) allra neðst (norðvestast) á svæðinu sem liggur yfir norðausturenda þess. Talið var líklegast að fornleifar myndu helst bætast við á þeim hluta svæðisins sem er neðstur (norðvestast). Sú reyndist líka raunin því ekki fundust aðrar fornleifar en sú sem þegar var skráð (313:188) ofar en í 1 km fjarlægð frá Þjóðvegi. Sjö af tíu fornleifum sem skráðar voru á áhrifasvæðinu reyndust á 350 m kafla norðvestast á því belti sem tekið var út.

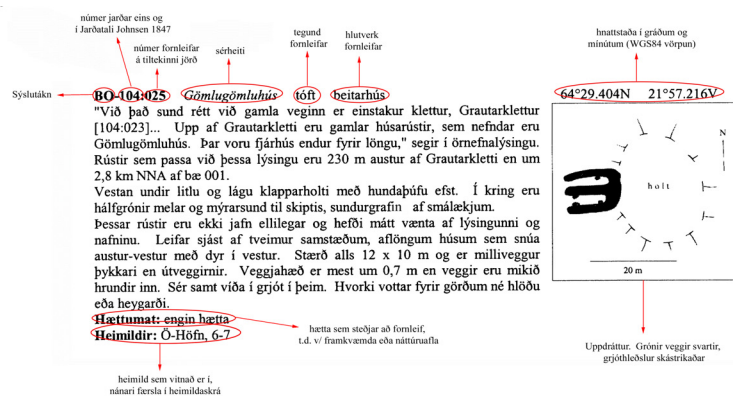
Við skráninguna var áhrifasvæðið gengið og sem fyrr segir tekið út um 300 m breitt belti. Hnit á fyrirhuguðum línustæðum voru fengin frá Mannviti sem sett voru inn í gps-tæki og auðveldaði það vinnu við staðsetningu línustæðanna. Fornleifar sem lentu í eða rétt utan við jaðar áhrifasvæðisins voru skráðar þó að þær væru á mörkum þess að teljast í hættu vegna framkvæmdanna.

Notast var við þá vinnureglu að skilgreina allar fundnar minjar í og fast utan úttektarsvæðis „í hættu vegna framkvæmda“ og helgast það af því að meðan á framkvæmdum stendur og einnig í kjölfar þeirra má gera ráð fyrir stórauðinni umferð um svæðið. Allar minjar sem fundust innan 300 m áhrifasvæðis voru hins vegar taldar „í stórhættu vegna framkvæmda“. Hættumatið byggist því á fjarlægð frá framkvæmdasvæðinu en ekki gerð fornleifanna.

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti (ÁR, SP o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Skipting jarða um miðja 19. öld ræður ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Hverjum minjastað er gefin kennitala sem er þriggja stafa

númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: SP-312:001). Fornleifaskrá hvernar jarðar hefst á stuttu yfirliti yfir skiptingu jarðarinnar, eignarhald hennar og matsverð, og einnig er gefin stutt lýsing á náttúrufari og búskaparaðstæðum og sléttun túna. Þar á eftir kemur listi yfir allar þær fornleifar sem fundust innan hvernar jarðar.

Í skránni fær hver minjastaður eina grein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hvernar greinar eru grunnupplýsingar auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagablettur, sögustaður eða nátttröll). Allir fornleifastaðir eru greindir til

Dæmi um skráningu á dæmigerðum minjastað

tegundar en hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða.

Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu er gerð með GPS staðsetningartækjum (stillingin WGS 84) og er mælt í miðju hvers minjastaðar. Áætlað frávik frá miðju er oftast ekki meira en 5 metrar að meðaltali. Þar sem getur um „heimild um...“ t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þó engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirliggjandi upplýsinga með um 50 metra fráviki.

Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirliggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat á þá hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Hættustig eru eftirfarandi: 1) engin hætta, 2) hætta og 3) stórhætta. Þeir minjastaðir sem eru fjarri byggð og öllu því umróti sem hugsanlega gæti skemmt þá teljast ekki í hættu. Minjar á eða við svæði þar sem framkvæmdir eiga sér stað teljast í hættu ef hugsanlegt er talið að þeim verði rótað. Sem dæmi um slíka staði má telja fornleifar í túni en þær teljast í hættu vegna þess umróts sem fylgir ábúð og búskap og minjastaðir sem eru á svæði þar sem framtíðar landnotkun er óráðin. Í stórhættu teljast minjastaðir þar sem miklar líkur teljast á að stöðum kunni að verða raskað vegna áætlaðs eða fyrirsjáanlegs umróts. Sem dæmi um slíka staði má nefna minjastaði sem eru á skipulagssvæði þéttbýlis, inni í skógræktarreitum, innan áhrifasvæðis stórframkvæmda eða sem uppblástur ógnar. Þá er í síðustu línu getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni.

4. Fornleifar á áhrifasvæði háspennulínu

SP-311:014 gata leið

66°04.489N 17°19.647V

"Gamlar reiðgötur liggja framhjá réttinni, og ofanvert við bæjarhólinn í Tröllakoti," segir í skýrslu Helga Hallgrímssonar um könnun á náttúrufari og minjum Hægt er að rekja þessar götur til suðvesturs frá Tröllakoti vestur fyrir núverandi þjóðveg um Tjörnes. Eftir það má greina þær beggja vegna gamla þjóðvegarins um Tjörnes, sem er vestan núverandi þjóðvegar, um 260 m suður fyrir Bakkaá. Eftir það fylgja þær gamla þjóðveginum, að vestanverðu, áfram til suðvesturs í um 400 m, en sveigja svo til suðausturs og enda loks við öskuhauga Húsavíkur eftir um 600 metra. Göturnar sjást innan úttektarsvæðis vegna breyttrar legu háspennulínu að Bakka sem skráð var vorið 2012. Göturnar liggja á víxl um þýfða lyngmóa og graslendi.

Um er að ræða marga samsíða troðninga. Er mesta samanlögð breidd þeirra um 80 m en minnsta um 12 m. Yfirleitt eru þær þó á bilinu 40-50 m á breidd. Heildarlengd þeirra frá Tröllakoti að öskuhaugunum er um 2,5 km. Göturnar liggja samsíða gamla þjóðvegi og eru á um 130 m kafla innan áhrifasvæðis breyttrar línulagnar að Bakka. Á þessu svæði sjást 1-3 slóðar, mis greinilegir. Þeir liggja í þýfðum og lyngivöxnum haga og hafa legið áfram til norðausturs inn í tún Tröllagerðis.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir:HH, 143

Götur 311:014, horft til NNA

SP-312:079 hleðsla

66°04.226N 17°19.828V

Torfhleðsla liggur yfir lítið lækjargil um 255 m suðaustan við þjóðveg um Tjörnes. Hleðslan er norðan undir litlum mel og liggur yfir lækjarfarveg sem nú er þornaður. Hún er innan 300 m áhrifasvæðis háspennulínu sem tekið var út vorið 2012.

Bakkar gilsins eru um 2 m háir að suðvestan en 2,5-3 m háir að norðaustan. Gilið er um 6 m breitt þar sem mest er. Lækjarbakkarnir eru nú algrónir lyngi.

Hleðslan er um 5 m löng og snýr NNA-SSV. Hún er algróin og um 1,5 m á breidd neðst en mjókkar upp og er minnst um 0,4 m breið. Hún er 0,8 m á hæð. Mögulegt er að eitthvað grjót hafi verið í hleðslunni enda sjást

Hleðsla 312:079, horft til ANA

2-3 steinar við rætur hennar en annars ekki umhverfis. Hleðslan er stæðileg og virðist ekki sérstaklega fornleg. Ekki er ljóst hvaða hlutverki hún hefur gegnt en líklegast að hún hafi annað hvort átt að stífla lækinn eða vera brú yfir hann. Óverulegur slóði (SP-312:082) liggur um hliðina 50-60 m neðar en ekki er að sjá að farið hafi verið yfir gilið á þessum stað. Gilið er þægilegt yfirferðar nú. Hleðslan er innan áhrifasvæðis háspennulínu að Bakka og er talin í stórhættu af þeim sökum.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SP-312:080 steindreif

66°04.328N 17°19.868V

Í rofi um 155 m

ASA við

þjóðveg um

Tjörnes er

greinileg

steinahrúga og

nokkrir steinar

saman í hrúgu

skammt ofan

við. Steinarnir

eru 60-70 m

ofan við (ASA)

eldri þjóðveg

sem enn sést á

Steindreif 312:080. Á mynd til vinstri er horft til NNV en á hægri mynd til austurs

þessum slóðum. Mannvirkin eru í jaðri 300 m breiðs áhrifasvæðis nýrrar Bakkalínu og talin í hættu af þeim sökum. Þurr lækjarfarvegur (sá sami og torfhleðsla 079 liggur yfir) er fast austan við rofið en annars eru lyngi vaxnir móar í aflíðandi halla til norðvesturs allt í kring.

Steinhrúgan er um 5 m á lengd en 1,5 m á breidd þar sem mest er en mjókkar til beggja enda. Hún er mest 0,3-0,4 m á hæð og snýr NNV-SSA. Þarna hefur verið borið saman talsvert af grjóti í óljósum tilgangi. Flest af grjótinu í henni eru fremur lítið en grjóthrúgan er betur gróin en nánasta umhverfi sem er að mestu blásið. 15-20 m ofan við grjóthrúguna er steinaröð í flaginu sem kann að vera náttúruleg en gæti einnig tengst þessum grjótsamtíningi. Ekki er ljóst í hvaða tilgangi grjót var sett saman á þessum stað en staðurinn telst í hættu vegna framkvæmda við háspennulínu.

Hættumat: hættu, vegna framkvæmda

SP-312:081 garðlag

66°04.173N 17°19.788V

Fornlegt garðlag liggur norðaustur-suðvestur 330-340 m suðaustan við þjóðveg um Tjörnes og þvert yfir úttektarsvæði vegna línustæðis að Bakka. Garðurinn liggur um lyngivaxna móa sem eru í aflíðandi halla til norðvesturs.

Garðlagið var rakið á um 200 m kafla frá Bakkahæðum á norðurmörkum úttektarsvæðis og til suðvesturs. Garðlagið verður ógreinilegt þar sem nokkrar lækjarsprænur hafa áður legið niður hliðina en í framhaldi af þeim til suðurs er rof og ekki hægt að greina garðinn. Norðaustan úttektarsvæðis má hins vegar greina framhald á honum á kafla norðaustan rofabarðs. Garðurinn er á kafla mjög óskýr. Hann er víðast um 3 m á breidd en

0,3-0,5 m á hæð. Hann er lyngivaxinn og flatur í toppinn. Greinilegt er að torf hefur verið

Garðlag 312:081. Horft til NNA en á mynd til hægri er horft til suðvesturs

stungið í garðinn að suðaustan (ofan) við hann þar sem dæld er greinilega samsíða honum víðast hvar. Neðri brún (norðvesturbrún) er hins vegar óskýr á köflum og hverfur sumstaðar inn í landslagið neðan við garðinn. Garðurinn er fornlegur og hefur efalítið verið hluti af fornu garðakerfi sýslunnar sem víða er tímasett til 10.-13. aldar. Garðurinn er innan úttektarsvæðis vegna breyttrar legu háspennulínu að Bakka og telst í stórhættu af þeim sökum.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SP-312:082 gata leið

66°04.273N 17°19.737V

Óljósir götuslóðar liggja ANA-VSV yfir úttektarsvæði vegna breyttrar legu háspennulínu að Bakka. Gatan var greinileg um 50 m ofan (austan) við þjóðveg um Tjörnes og er í suðurjaðri úttektarsvæðisins. Hún er fyrst greinileg ofan (suðaustan) þjóðvegur, um 50 m norðan við Bakkalæk, á svipuðum slóðum og aðrar götur (312:083) liggja til austurs upp heiðina. Göturnar sem skráðar eru undir þessu númeri voru raktar á um 380 m kafla til NNA um úttektarsvæðið. Göturnar liggja um lyngivaxinn móa í aflíðandi halla til norðvesturs.

Göturnar eru mis greinilegar í móanum en víðast má þó vel greina þær í þýfinu. Oftast má aðeins greina eina götu en á kafla greinast hún í 2-3 paldra. Mögulegt er að þarna sé einungis kindagötur en þó virðast göturnar helst til of greinilegar til þess. Þær liggja í um 190 m til NNA en beygja svo örlítið áður en þær liggja í 190 m til norðausturs. Líklegast hafa göturnar legið frá Bakkabænum og áfram til norðausturs um heiðina. Þær liggja um úttektarsvæði Bakkalínu og teljast í stórhættu af þeim sökum.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Götuslóðinn, horft til SV

SP-312:083 gata leið

66°04.177N 17°19.827V

Óljós götuslóði liggur nálega austur-vestur yfir það svæði sem tekið var út vegna nýrrar legu Bakkalínu. Göturnar eru fyrst greinilegar um 40 m ofan (suðaustan) við þjóðveg um Tjörnes og rétt sunnan við úttektarsvæðið en þær má svo greina slitrótt til austurs, samtals á um 520 m langri leið um úttektarsvæðið. Göturnar liggja um lyngivaxinn móa í aflíðandi halla til norðvesturs.

Göturnar liggja nálega austur-vestur en eru þó slitróttar og ekki alveg beinar. Á köflum hverfa þær í móann en framhald þeirra má þó oftast greina stutt frá. Víðast hvar er einungis um staka götu að ræða og hún er hvorki djúp né skýr. Mögulegt er að gatan sé aðeins kindaslóði en þær gætu þó verið hluti leiðar frá Bakka og vestur yfir heiðina.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SP-312:084 varða

66°04.077N 17°19.985V

Steinadreif, líklega alveg hrugin varða, er um 300 m suðaustan við þjóðveg um Tjörnes og í jaðri þess svæðis sem tekið var út á vordögum 2012 vegna breyttrar legu línustæðis að Bakka.

Steinadreifin er í flagi sem er alveg blásið. Flagið er smágrýtt en umhverfis það er lyngivaxinn mói í aflíðandi halla til norðvesturs.

Steinadreifin er um 1,5 m í þvermál en 0,1-0,2 m á hæð. Hluti af grjótinu í henni er mjög stórt en ekki stendur steinn yfir steini. Botn steinanna er nú algróinn. Líklegast var varða á þessum stað sem er nú alveg hrugin. Um 2 m ofan við steinadreifina er lyngivaxin lág hæð, 1,5-2 m í þvermál en 0,2 m á hæð. Í henni eru nokkrir stórir steinar og ekki óhugsandi að hæðin sé hrunið og yfirgróið mannaverk þó að hún virðist við fyrstu sýn náttúrusmíði.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Vörðubrot 312:085, horft til vesturs.

SP-312:085 varða

66°04.044N 17°18.977V

Um 1 km suðaustan við þjóðveg um Tjörnes er varða á blásinni hæð. Varðan er í norðurjaðri þess svæðis sem tekið var út vegna breyttrar legu línulagnar að Bakka. Varðan er á blásnum mel en umhverfis eru þýðir, lyngivaxnir móar í aflíðandi halla til norðvesturs.

Varðan er 1,2-1,5 m í þvermál en um 0,5 m þar sem hún er hæst. Hún virðist ekki vandlega hlaðin og ekki er víst að hún sé mjög forn. Dálítill gróðurhula er næst henni en umhverfis er annars uppblásið. Ekki er

Varða 312:085, horft til norðurs

ljóst í hvaða tilgangi hún var hlaðin. Hún er á mörkum þess að teljast innan áhrifasvæðis línulagnar en telst í hættu vegna framkvæmdanna.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

SP-312:086 gata leið

66°03.950N 17°19.081V

Óljós götuslóði er á áhrifasvæði línulagnar að Bakka tæpum 1 km ASA við þjóðveg um Tjörnes. Gatan er grunn og vel mögulegt að hún sé aðeins kindaslóði. Gatan liggur í fremur sléttu mýrlendi.

Gatan er þröngur stígur. Hann er um 20 cm á breidd en 10 cm djúpur. Slóðinn liggur NNA-SSV yfir stóran hluta af úttektarsvæðis vegna línu að Bakka. Ekki er ólíklegt að aðeins séu kindagötur á þessum stað en erfitt er að skera úr um það að fullu og teljast göturnar í stórhættu vegna framkvæmda.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Slóðinn, horft til norðurs

SP-313:188 tóft heystæði?

66°02,946N 17°15,738V

Um 2 km norðaustur frá vestasta enda Botnsvatns er tóft, sennileg af heystæði. Landið á þessum slóðum einkennist af grjótmelum og harðmóa en á þessum stað er grösugt svæði sem afmarkast í austri af læk. Tóftin er um 10 x 8 m stór og snýr austurvestur. Miðjan, sem er hærri, er um 6 m austur vestur en um 4 m á breidd. Upphækkunin í miðjunni rís um 0,7 m úr nánasta umhverfi.

Tóft 313:188, horft til vesturs

Tóftin er grastorfa í miðju en svo er eins og stungið úr bökkunum umhverfis miðjuna, næstum eins og mór hafi verið stunginn. Ekki er hægt að greina skiptingu innan veggja tóftar, aðeins þúfur, og því er ekki

ósennilegt að um tóft af heystæði sé að ræða. Talsvert er um engjar á svæðinu. Í suðausturhorni tóftar er lítil dokk eða gryfja, þurr, en úr henni hlykkjast mjó og gróin læna til suðurs sem virðist hafa verið vatnsfarvegur. Tóftin er innan 300 m áhrifasvæðis línulagnar að Bakka og er talin í stórhættu af þeim sökum.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

5. Niðurstöður fornleifaúttektar á áhrifasvæði háspennulínu að Bakka

Við úttekt á breyttu línustæði háspennulínu að Bakka voru skráðir 10 minjastaðir af ýmsum toga. Af þeim voru leiðir algengastar en fjórar slíkar voru skráðar (311:014, 312:082, 312:083 og 312:086). Að auki voru skráðar tvær vörður (312:084 og 312:085), garðlag (312:081), heystæði (313:188), hleðsla (sem gæti verið e.k. brú - 312:079) og steinadreif (sem ekki er vitað í hvaða tilgangi var sett saman - 312:080).

Rétt er að geta þess að við skráningu voru allar vörður og leiðir skráðar – jafnvel þótt að sumar þessara minja virtust fremur óverulegar og gætu verið ungar. Í fornleifaúttekt sem þessari, þar sem framkvæmdir geta verið óafturkræfar er mikilvægt að skrá allar upplýsingar um mannvistarleifar enda þótt aldur minjanna kunni að vera óþekktur.

Hér verður farið lítillega yfir helstu minjaflokka á áhrifasvæðinu:

Leiðir liggja um öll byggð ból hér á landi og víða um óbyggðir. Á mörgum bæjum er bæði að finna styttri slóða frá bæ og til ýmissa staða innan jarðar og lengri götur, ýmist til nærliggjandi bæja eða þjóðleiðir um héruð. Á áhrifasvæðinu var skráð ein leið sem kalla mætti þjóðleið (311:014). Hún lá frá Húsavík og eftir Tjörnesinu og hefur m.a. verið rakin í landi Bakka og Tröllakots. Á köflum sjást margfaldir götupaldrar samsíða en þar sem leiðin var skráð innan áhrifasvæðis háspennulínunnar sáust aðeins 1-2 slóðar samsíða gamla þjóðveginum. Aðrir götuslóðar sem voru skráðir eru veigalitlir (312:082, 312:093 og 312:086) og hafa líklegast ekki verið fjölfarnir. Þeirra er hvergi getið í heimildum svo vitað sé og ekkert vitað um aldur þeirra.

Vörður geta gegnt ýmsum hlutverkum. Oft varða þær leiðir en geta einnig verið landamerki, beinakerlingar, álagavörður, smalavörður, mið, eyktarmörk eða til að auðkenna ákveðna þætti í landslaginu. Í gegnum tíðina hefur fólk gert sér það til skemmtunar að hlaða vörður en fyrir kemur einnig að náttúran dragi saman steina vegna áhrifa frosts og þýðu og myndi nokkurskonar falska vörðubotna eða –brot. Í fornleifafræðilegu samhengi getur verið erfitt að eiga við vörður því ekki er gott að aldursgreina þær nema helst út frá skófunum sem yfirleitt eru meiri eftir því sem varðan er eldri. Á hinn bóginn vilja skófir þurrkast af áveðurs.

Vörðurnar tvær sem skráðar voru að þessu sinni eru báðar í eða fast utan við jaðar úttektarsvæðis og því í minni hættu en aðrir minjastaðir. Um 700 m voru á milli varðanna og ekki líklegt að þær hafi verið byggðar á sama tíma eða af sama tilefni. Varða 312:084 var alveg hrunin og gróin og gæti vel verið eldri en varða 312:084 sem stendur betur og 3-4

umför af hleðslu sjást enn. Í hvorugu tilfellinu er varðanna getið í heimildum og ekkert er vitað um hlutverk þeirra.

Grjót dreif (312:080), sem greinilega virðist samansett af mönnum, var skráð í norðurjaðri úttektarsvæðis. Grjót dreifin þekur um 5 x 1,5 m svæði og minnir ekki á vörðuhrun en ekki er ljóst í hvaða tilgangi það hefur verið dregið saman á þessum stað. Grjót dreifin er í jaðri áhrifasvæðis línulagnar og telst því ekki í eins mikilli hættu og flestar hinna fornleifanna sem skráðar voru innan áhrifasvæðis.

Garðlag (312:081) liggur um endilangt úttektarsvæðið en fjarar út áður en komið er að suðurmörkum þess. Garðurinn liggur NNA-SSV og er fornlegur. Ekki er vitað til að garðsins sé getið í heimildum en allt bendir til að hann sé hluti af miklu kerfi fornra garðlaga sem finna má víða um Þingeyjarsýslur og víða hafa verið byggðir á 10.-13. öld - þó vitanlega sé ekki hægt að skera úr um aldur þessa garðs það nema með könnunarskurði.² Garðurinn er í stórhættu vegna ráðgerðra framkvæmda.

Torfhleðsla (312:079) er innan áhrifasvæðis línulagnar. Hleðslan hefur verið hlaðin þvert yfir lækjardrag sem nú er þurrt og kann að hafa verið einhvers konar brú þó að hún virðist helst of uppmjó til að teljast sannfærandi brúarmannvirki. Ekki er útilokað að lækur hafi verið stíflaður á þessum stað en þó sjást engin önnur stíflumannvirki á þessum slóðum. Hleðslunnar er ekki getið í heimildum svo vitað sé og ekkert er vitað um aldur hennar. Hleðslan er í stórhættu vegna ráðgerðra framkvæmda.

Lítill tóft (313:188) er efst á úttektarsvæðinu og innan áhrifasvæðis línustæðis samkvæmt bæði eldri og núverandi legu. Tóftin er í jaðri talsverðra engja og hefur líklega verið heystæði. Hennar er ekki getið í heimildum og ekkert er vitað um aldur hennar. Tóftin er í stórhættu vegna ráðgerðra framkvæmda.

Fornleifarnar á áhrifasvæðunum voru ýmist flokkaðar í hættu eða stórhættu, eftir fjarlægð frá miðlínu fyrirhugaðra línustæða.³ Af fornleifunum tíu reyndust sjö í *stórhættu* (311:014, 312:079, 312:081, 312:082, 312:083, 312:086 og 313:188) en þrjár í *hættu* (312:080, 312:084 og 312:085). Þrátt fyrir að fornleif teljist í stórhættu er ekki þar með sagt að rask á henni sé óhjákvæmilegt, aðeins að hún sé inn á áhrifasvæði framkvæmda þar sem mikils rasks sé að

² Elín Ósk Hreiðarsdóttir. 2011.

³ Eins og áður kemur fram voru allar fornleifar innan 300 m áhrifasvæðis taldar í stórhættu vegna framkvæmda en þær fornleifar sem voru í jaðri úttektarsvæðis eða fast utan þess taldar í hættu vegna framkvæmdanna.

vænta. Talsvert breitt belti var tekið út vegna línustæðisins og í flestum tilfellum ætti ekki að vera erfitt, í samvinnu við Fornleifavernd ríkisins, að tryggja það að framkvæmdir skemmi ekki fornleifar þó óhjákvæmilega muni línan fara yfir fjölda línulegra fornleifa (s.s. leiða og garðlags). Þar sem ekki verður hjá raski komið þarf úrskurðar Fornleifaverndar ríkisins hvort og með hvaða skilmálum fornleifar megi víkja.

Það áhrifasvæði línulagnar sem tekið var út á vordögum 2012 felur í sér tilfærslu línulagnar til suðurs frá því línustæði sem áður var tekið út og munar mest um 500 m. Í eldri útfærslu var gert ráð fyrir að línan lægi niður að þjóðvegi í suðurjaðri túna á Tröllagerði og ógnaði þar m.a. mjög fornlegri skilarétt úr torfi sem er einstæð á þessu svæði. Að auki var talsverður fjöldi fornleifa innan áhrifasvæðis hennar í hlíðinni ofan við þjóðveginn, mest í námunda við Selmýrar og annað mýrasvæði neðar í hlíðinni. Í samanburði við eldri línulögn má því segja að ný tillaga virðist heppilegri, frá sjónarhóli fornleifafræðinnar en Fornleifavernd ríkisins mun leggja endanlegt mat á kosti og galla línustæðisins m.t.t. fornminja.

6. Heimildaskrá

Elín Ósk Hreiðarsdóttir. 2002. *Fornleifaskráning á Húsavík*. Fornleifastofnun Íslands. Fjölrit nr. FS166-011702. Reykjavík.

Elín Ósk Hreiðarsdóttir. 2011. “Kínamúrar Íslands”. Í bókinni *Upp á yfirborðið*: Nýjar rannsóknir í íslenskri fornleifafræði. Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík.

HH: Helgi Hallgrímsson ofl. *Skýrsla um könnun á náttúrufari og minjum í nágrenni Húsavíkur*. Unnið fyrir Staðarvalsnefnd um iðnrekstur. Náttúrugripasafnið á Akureyri. Akureyri.

JJ: J. Johnsen. 1847. *Jarðatal á Íslandi*. Kaupmannahöfn.

Jóhann Hermannsson og Sigurjón Jóhannesson. 1994. *Kortabók – Húsavíkurland: Örnefni og söguminjar*. Safnahúsið á Húsavík, Húsavík.

Oddgeir Isaksen. 2012. *Tvær byggingarlóðir og vegstæði á Bakka á Tjörnesi: Fornleifakönnun 2012*. Fornleifastofnun Íslands. Fjölrit nr. 489-12041. Reykjavík.

Uggi Ævarsson. 2007. *Deiliskráning vegna fyrirhugaðra framkvæmda við línustæði og orkuvinnslustöðvar: Krafla-Gjástykki-Þeistareykir-Bakki*. Fornleifastofnun Íslands. Fjölrit nr. FS366-07211.

Fornleifastofnun Íslands: **ÍSLEIF**, gagnagrunnur um íslenskar fornleifar.

Ö-Húsavík og Bakkaland ath. og viðb: Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá Húsavíkur og Bakkalands. Þráinn Magnússon skráði. Örnefnadeild. Stofnun Árna Magnússonar.

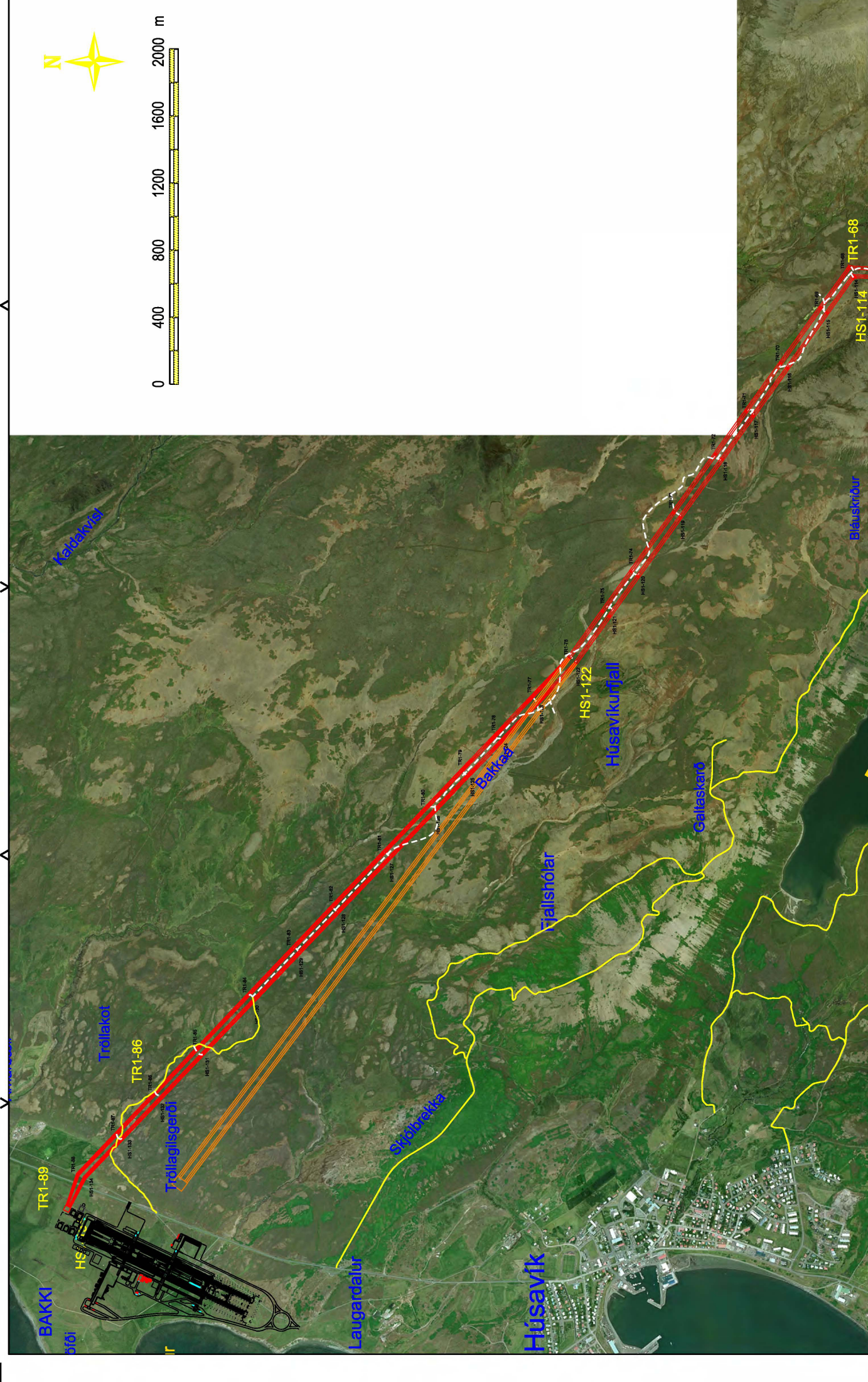
Ö-Húsavík og Bakkaland NN: Örnefnaskrá Húsavíkur og Bakkalands. [Án skrásetjara]. Örnefnadeild. Stofnun Árna Magnússonar.

Ö-Húsavík og Bakkaland: Örnefnaskrá Húsavíkur og Bakkalands. Björn H. Jónsson endursamdi skrá Ara Gíslasonar. Örnefnadeild. Stofnun Árna Magnússonar.

Viðhengi 1: Hnitaskrá fornleifa ISN93

Hnitaskrá í ISN93

Samtala	Austur	Norður
SP-311:014A	575421.56	620512.16
SP-311:014B	575507.76	620581.39
SP-311:014C	575543.06	620684.35
SP-312:079	575593.16	620347.87
SP-312:080A	575558.25	620536.62
SP-312:080B	575567.32	620515.52
SP-312:081A	575652.33	620297.77
SP-312:081B	575626.49	620250.63
SP-312:081C	575719.78	620424
SP-312:082A	575659.63	620438.79
SP-312:082B	575484.48	620377.65
SP-312:083	575596.91	620257.33
SP-312:084A	575550.16	620102.31
SP-312:084B	575548.19	620103.1
SP-312:085	576244.63	620027.95
SP-312:086	576144.63	619847.28
SP-313:188	578744.78	618053.43

NÝJAR HÁSPENNULÍNUR		DAGSETNING		MÆLKVAÐI	
---	NÝJAR SLÓÐIR	MARS 2012	GERT	YFIRLIT LÍNULEIÐAR	1:60.000
---	NÚVERANDI SLÓÐIR	DSH	DSH	TILFÆRSLA Á LÍNULEIÐ	5.663.201
---	NÝJAR HÁSPENNULÍNUR -TILFÆRSLA	SAMÞYRK	SAMÞYRK	TEIÐINGANUMÉR	001
---		A3	TEIÐINGASTYÐIR	BLAÐ	10 AF 14

Fornleifar innan áhrifasvæðis háspennulínu að Bakka

- 311014A-B
- 312030A-B
- 312079
- 312081A
- 312082
- 312083
- 312084A-B

312035

312086

313183

○

Hnitsettar fornleifar

—

Garðlag

- - -

Leiðir

—

Mörk úttektarsvæðis

0 500 1.000

metrar